

Олег Шманько
(Чернівці, Україна)

**ХРИСТИЯНСЬКА СКЛАДОВА У ЗДІЙСНЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА ТЕРИТОРІЇ
КИЇВСЬКОЇ РУСІ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК)**

Із запровадженням візантійської релігії на території Русі починає формуватися християнська концепція допомоги, в основі якої – філософія любові до ближнього. «Полюби ближнього твого, як самого себе» – ця формула визначала сутність вчинку індивіда.

Давньоруська держава обрала візантійську православну християнську релігію тому, що вона була більш співзвучною з характером і вдачами нашого народу, з його природою, духовністю і відкритістю [1, с. 32-33].

Християнством накопичений величезний досвід благодійної діяльності. Вводячи православне християнство на Русі, князь Володимир велів «всякому убогому та бідному приходити на княжий двір, брати їжу і гроші з казни» [7, с. 22]. У 996 р. Володимир видає статут, за яким церкві доручалося громадське піклування. Фінансувалося воно за рахунок держави. Піклування про бідних і убогих поступово стало предметом постійної уваги княжої та духовної влади. Вже Ярослав Володимирович заснував сирітське училище, де навчав на своєму утриманні 300 юнаків [4].

Значну інформацію про особливості світоглядних основ благодійності на Русі надають писемні джерела того часу. Основним джерелом вивчення історії і культури Київської Русі є літописи [11, с. 5-8]. Цінним історичним джерелом є "Києво-Печерський патерик". У ньому містяться унікальні картинки київського життя, розповіді про лікаря Агапіта, що вилікував Володимира Мономаха, про живописця Алімпія, про побудову Успенської церкви Києво-Печерського монастиря та ін. Київ у оповідях літопису виступає як визначний політичний і культурний центр Русі, а Києво-Печерський монастир – як загальноруський релігійний центр, у тому числі й для нужденних.

Важливим писемним джерелом з історії Русі є «Руська Правда» – звід юридичних законоположень, чинних на території держави. Не менш цінними джерелами, що розповідають про політику підтримки незахищених верств суспільства, є художні твори. Окремо тут можна назвати знамените «Повчання дітям» Володимира Мономаха (1113-1125 рр.).

«Повчання» стало результатом роздумів Мономаха про долю Руської землі і було створено ним не без впливу древніх повчань, відомих на Русі в перекладах з грецької мови. Від них запозичена форма літературного твору, а частково й змістове наповнення [11, с. 192-197].

Незважаючи на дуже велику кількість досліджень названого твору, актуальним, на нашу думку, буде вивчення «Повчання» як особистого бачення В. Мономахом місця держави у сфері соціальної політики. Якщо зважати на той факт, що державна влада того часу повністю ототожнювалася з князівською, то виходить, що саме князь і формував засади соціальної політики Русі.

Центральна дидактична частина «Повчання» починається із загального філософського міркування про людинолюбство милостивого Бога, про необхідність перемоги над злом і можливість цієї перемоги, запорукою чого є краса, гармонія створеного Богом світу. Володимир з великим ліричним натхненням говорить про те, «як небо створено, або сонце як, або місяць як, або зорі як, і тьма, і світ? І земля на водах покладена, Господи, твоїм промислом! Заїрі різноманітні, і птиці, і риби прикрашено твоїм промислом, Господи!...» [3, с. 457].

Від високих абстракцій Мономах переходить до конкретних настанов своїм дітям. Вони повинні жити по справедливості, думати про бідних і принижених, про сиріт і вдів, не дозволяти сильним світу цього ображати людей. Він закликає до вірності хрестоцілування. «А якщо ви будете хреста цілувати братам чи [іншому] кому, то [робіть се], лише вивіривши серце своє, що на нім [цілуванні] ви можете устояти, – тоді цілуйте. А цілувавши, додержуйте [клятви], щоб, переступивши [її], не погубити душі своєї» [3, с. 458].

Князь закликає своїх дітей не мати гордині у своєму серці і розумі, підкреслює швидкоплинність земного життя і слави: «Смертні ми есмо, нині – живі, а завтра – у гробі» [3, с. 358]. Для Мономаха важливим є збереження душ: «Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло» [3, с. 458].

Показовим є фрагмент «Повчання», де відзначено: «Бідного смерда і вбогу вдовицю не давав я сильним обидити...» [3, с. 461]. З одного боку тут простежуються елементи бажаної соціальної справедливості, з другого – особлива турбота про вдів, які залишилися без засобів до існування. Інші джерела давньоруського часу дають можливість стверджувати про особливий статус вдів, котрі втратили чоловіка під час несення служби у князівській дружині. У творі необхідність захистити вдів повторюється кілька разів. Крім того, до тих, хто потребує особливої опіки, князь відносить сиріт [3, с. 457].

Окремо у творі простежується необхідність подання милостині. Мономах підкреслює: «Убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте» [3, с. 457]. Цікаво, що в тому ж абзаці відзначається важливість «не дати сильному погубити людину». Отже, незважаючи на існування на Русі чіткої стратифікації суспільства, князь все-таки наголошує і пропагує ідею соціальної рівності.

Дослідники неодноразово підкреслювали повагу на Русі до старших. «Повчання» ще раз це підтвердило. Фрази «при старших – мовчати», «покорятися старшим», «старших шануй як отця» червоною ниткою проходять через весь текст [3, с. 457; 6, с. 326].

У висновку, звертаючись до дітей чи інших, «хто прочитає», Мономах просить не засуджувати його. Він вихваляє не себе, не свою хоробрість, а хвалить Бога, який його «худаго і грішного» стільки років зберігав від смерті». Мономах відводить таким чином від себе як автора звинувачення в гордості, самовихваленні. Звертаючись до дітей, він упевнений, що «сю грамотку прочитаючи», вони кинуться на добрі справи, і закликає їх без страху творити добрі діла» [3, с. 462].

«Повчання» Володимира Мономаха стало першим у Київській Русі світським твором, який, без перебільшення, можна вважати унікальним. Незважаючи на те, що воно просякнуте зверненнями до Бога і молитвами, тут можна простежити образ достойної людини того часу, чесноти і риси, притаманні «ідеальному правителю». «Повчання», будучи органічним об'єднанням трьох творів (власне «Повчання», «Листа Олегові Святославичу» та «Літопису шляхів»), дало змогу простежити елементи соціального ідеалу для князя, який заохочував і спонукав своїх наступників опікуватись незахищеними категоріями населення – бідними, сиротами, хворими, вдовами, старими.

З другої половини XIII ст. в розвитку громадського піклування стали більш чітко визначатися два взаємно доповнюючі напрямки. Перший – продовження традицій Володимира Великого, Володимира Мономаха, що показують приклад особистого благодіяння. Другий – вдосконалення форм і масштабів державного громадського піклування при збереженні і заохоченні благодійної діяльності церкви.

Церква взяла під свій контроль весь моральний спектр життя суспільства, в тому числі благодійність. Саме вона збирала подаяння для тих, хто не міг самостійно прогодуватися. У період голоду вона продавала дорогі предмети, прикраси, а отримані кошти витрачалися на прожиток нужденних, а також викуп полонених. Церква мала цілу мережу інститутів: заклади для людей похилого віку, для утримання бідних, хворих, сиріт, для виховання і навчання юнацтва. Велика роль відводилася єпископам. Вони спостерігали за виконанням численних правил, зокрема правил про викуп полонених і надання їм свободи, про дітей, покинутих батьками; займалися організацією піклування [5, с. 90].

Розвиток економічного, культурного та соціального життя був перерваний монголо-татарською навалою.

Таким чином, історія соціальної допомоги в українському суспільстві з прийняттям християнства виходить на державний рівень формуванням. У X ст. виокремились окремі форми соціального захисту населення 1) роздача милостині; 2) харчування на княжому дворі; 3) розвезення продуктів містом для убогих. Варто відзначити позитивний вплив прийняття християнства і на виховання особистості та розвитку соціальної опіки. Заклики до досконалості, які містяться у християнському віровченні, сприяли формуванню українського виховного ідеалу, для якого були характерні патріотизм, добросердечність, співчутливість, жадоба до знань, повага до батьків та старших людей.

Література:

1. Годунской Ю. Откуда есть пошла благотворительность на Руси / Ю. Годунской. – //Наука и жизнь. – 2006. – №10. – С. 32-37.
2. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи. Навч. посіб. / А. Г. Горілий – Тернопіль: Астон, 2004. – 174 с.
3. Григорьев А.Д. История социальной работы. – В 2 ч. – Ч 1 (до начала XX века): Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А. Д. Григорьев. – Мн.: Тетрасистемс, 2006. – 464 с.
4. Ключевский В. Добрые люди Древней Руси / В. Ключевский // Антология социальной работы. В 5 т. Т. 1. История социальной помощи в России. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://magister.msk.ru/library/history/solov/solv01p4.htm>
5. Костина Е. Ю. История социальной работы / Е. Ю. Костина. – Владивосток: изд-во Дальневосточного университета, 2004. – 110 с.
6. Літопис руський: пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
7. Попович Г.М. Історія соціальної роботи в Україні і за рубежом: Навч.-метод. посіб. / Г.М. Попович – Ужгород: Гражда, 2000. – 143 с.
8. Поучение Владимира Мономаха //Памятники общественной мысли Древней Руси: в 3-х т. – Т. 1: Домонгольский период / [Сост., автор вступ. ст. и коммент. И.Н. Данилевский]. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2010. – С. 192-197.
9. Социальная работа в России: прошлое и настоящее / Сост. М. В. Фирсов.. Сб. статей и материалов. – Ставрополь: Ставропольсервисшкола – М.: Сварог-НВФ СПТ, 1994. – С. 108-115
10. Темникова Л. А. Благотворительность в истории России в контексте подготовки социальных работников / Л.И. Темникова // Образование в области социальной работы в России. – М., 1996. – С. 33-36
11. Толочко П.П. Русские летописи и летописцы X-XIII вв //П.П. Толочко – СПб., 2003. – 287 с.
12. Харченко С.Я. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: Наук.-навч.-методичний посібник для студентів, магістрантів, аспірантів і спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський, В. О. Кратінова, О. П. Песоцька, О.Л. Караман – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 326 с.